

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО – ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

В статті розглядається формування національної самосвідомості як педагогічна проблема, виявляються основні шляхи і засоби її формування в творчій спадщині видатних діячів культури і освіти. Пропонується детально вивчати та аналізувати проблему на спецкурсах у вищих педагогічних закладах з метою розвитку особистісно-орієнтованої освіти.

In article, the process of national self-consciousness forming is investigated as education science problem, are investigated central ways and means of forming this process in works of outstanding culture and education persons. It has been suggested that this problem should be analyzed in details on special courses at higher educational establishments with the purpose of developing personality-oriented education.

Серед основних пріоритетів державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)” названо принцип органічного зв’язку освіти з традиціями. У програмі визначено стратегічне завдання реформування освіти у нашій країні-відродження її розбудова національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави. Тому для школи, як і для вищих педагогічних закладів, важливим є дослідження напрямів, що сприяли б піднесенню національної самосвідомості учнів та студентів значну роль у цьому відіграє вивчення творчої спадщини і діяльності видатних українських діячів культури та освіти.

Значна частина цієї педагогічної спадщини залишається ще й зовсім не дослідженою і тому не використовується у школі, ВНЗ, науці. Це передусім стосується творчого доробку тих прогресивних педагогів та діячів культури, які працювали в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., в умовах жахливого соціального і національного гноблення, коли було заборонено українську школу, українське слово загалом.

Головною підвалиною в будові культурного життя й добробуту кожної нації, безперечно, є народна освіта, національне виховання. Михайло Грушевський, видатний представник українського відродження, підкреслював: “Шкільна справа – одна з найбільш важних і пекучих проблем сучасного життя. Як би не нейтралізувалися вплив школи впливами родини, суспільності, літератури, вона кладе і кластиме глибокий слід на духовну істоту будучих кадрів суспільності. З другого боку, як би не зростали засоби самоосвіти, львина доля культурного і соціального добутку горожан зіставатиметься за школою” (1, 1).

Тому кожна нація завжди в першу чергу висовує питання про націоналізацію освіти. Позитивне розв’язання цієї проблеми забезпечує здоровий розвиток усіх природних даних, усіх своєрідних прикмет і особливостей нації, забезпечує їй її майбутнє.

Україна має величезну й багатющу культурну спадщину, в тому числі й педагогічну. Для народу, якого турбує виховання підростаючих поколінь, вона повинна мати особливу, неоціненну вартість.

Національна самосвідомість – це складне структурне утворення, що включає не лише віднесення людьми себе до нації, а й уявлення про культуру, мову, історію свого народу. Для пробудження і розвитку національної самосвідомості велике значення мають особистості, що творять культуру й науку, підносять духовний статус людини. Своє втілення, ґрунтовне наукове і виразне емоційне оформлення національна ідея знаходить у творчості найвидатніших представників свого народу, надії.

Носієм української національної свідомості наприкінці XIX ст. стала новітня українська інтелігенція. І. Раковський у статті “Просвіта і інтелігенція” писав, що саме інтелігенція в “недалекому майбутньому повинна спрямовувати свої зусилля на прищеплення в українського громадянства національно-культурного відродження” (3, 26). Виявляючи складові національної ідентичності, вона зосередила увагу на таких неповторних рисах своєї етнічної спільності, як історія, фольклор, мова та література. При цьому у процесі зростання національної свідомості вивчення історії та культури свого народу завжди відіграло вирішальну роль.

У світлі дослідження цієї проблеми значний інтерес становить праця Дмитра Донцова “Історія розвитку української національної ідеї”,

видана в Україні у 1917 році. В контексті сучасних подій актуальною є думка вченого, що всі кризи: політична, економічна, культурна-наслідок кризи національної. Автор довів невмирущість української національної ідеї та можливість її реалізації.

Ім'я історика Івана Лисяка-Рудницького досі залишається практично невідомим. Наукові інтереси дослідника торкаються, головним чином, історії українського національного відродження, цій темі присвячена монографія "Нариси з історії нової України". Під українською історією ХІХ ст. він розуміє, з одного боку, історію національного руху, а з другого – історію країни і народу, що тісно переплітаються між собою.

Українська нація, коли розвиткові її природних здібностей, її культурної творчості ставалися межі, змагалися зберегти свою індивідуальність, своє національне обличчя. В особі своїх найкращих представників вона мала оборонців, що невсипущо працюю, розумом і завзяттям, дбали про неї. Цілком зрозуміло що осередок ваги невпинних українських діячів полягав в здобутті права мати свою рідну школу, як найголовнішу підвалину рідної культури. Тому особливо багато цінних є проблеми формування національної самосвідомості знаходимо в теоретичних роздумах українських педагогів, котрі плідно працювали наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.. Це – Б.Грінченко, С.Русова, Я.Чепіга, С.Сірополко та інші. Ентузіасти рідної національної школи й педагогіки, автори численних українських підручників та навчальних посібників, вони намагалися добувати національну освіту на глибоко науковому ґрунті.

Праці Я.Чепіги "Національне виховання", "Національність і національна школа", "Школа і освіта на Україні", "Ґрунтовні принципи народної школи", "Проект Української школи" та Б.Грінченка "Народні вчителі та українська школа", "Якої нам треба школи?", "На беспросветном пути". Набувають особливої актуальності сьогодні, в період відродження і розбудови національної системи освіти.

З усіх загальних принципів педагогіки Б.Грінченко звернув найпильнішу увагу на принцип обов'язкового навчання рідною мовою. Він на власній практиці глибоко переконався у важливості цього принципу, розвинув його і працював над його поширенням серед українського громадянства.

Я.Чепіга, чи не перший з молодих українських педагогів, поставив питання націоналізації школи на суто – науковий ґрунт. Він підкреслював: "Відповідальні часи ми переживасмо, часи жертв, знав часи переоцінки цінностей. Будуть мінятися політичні і соціальні форми в житті народу, але одне непорушне залишиться – це національне питання, питання нашої культури". (2, 85).

У національному вихованні можна виокремити такі принципи:

1. Життя дитини сполучено життям її нації. Життя кожної людини – це не

окреме життя індивідуума, а спільне з цілим життям тієї раси, того народу, од якого вона є паростом. Життя її сполучено з життям нації, і розвитком молодого покоління з розвитком нації. Тому напрямок національного виховання повинен держатися цієї залежності й єднання.

2. Розвиток молодого покоління сполучено з розвитком нації. Нове покоління, як парост, живиться тим, що дає йому національність. У своєму розвитку воно потребує того самого ґрунту, як і його нація. Відірвати нове покоління від цього ґрунту без шкоди для нього неможливо. В такому випадку людина обов'язково позбудеться частини своїх здібностей.

3. Національне виховання повинно йти поруч з вихованням особистості. Це необхідно для охорони морального здоров'я нації, для розвитку її духовних, творчих сил.

Вивчення нації, її особливостей, її культури стає обов'язком будь-якого здорового виховання. Це допомагає поставити молодий парост нації в ті обставини, які складають дужу, сталу, здорову людину, яка вірить в свої сили, в свою міць, в свою націю, в своє людське призначення.

Боротьба видатних діячів культури й освіти за школу і національне виховання посідала одне з головних місць серед українського національного питання. Національний характер школи виявлявся у двох напрямках:

- у суто формальному – щодо мови, якого проводилось навчання;

у технічно формальному – щодо адміністрації і ведення самого навчання.

Стосовно першого напрямку, то він мав високе національно-культурне значення, другого – першорядну національно-політичну вагу. Обидва разом доповнювали один одного і вирішували остаточно, чи якась людська громада може бути тільки окремою етнографічною групою, чи культурною нацією.

Найбільшого значення українська інтелігенція надавала розвитку науки та письменництва як основи національної свідомості. Центром української науки стало Південно-Західне відділення Російського Географічного Товариства, під егідою якого видані такі фундаментальні праці, як "Історичні пісні українського народу" В. Антоновича і М. Драгоманова, великий збірник етнографічних матеріалів П. Чубинського тощо.

З'являлися нові дослідницькі напрями та періодичні видання, що сприяли створенню нових шкіл і поширенню просвіти в Україні. Важливим відтинком українського національно-культурного руху в Галичині була широкомасштабна акція товариства "Просвіта" у Львові, заснованого в 1868 р. Головна мета "Просвіти" полягала винятково в поширенні освіти серед українського народу.

З-поміж галичан почесними членами "Просвіти" були О. Барвінський, Н. Вахнянин, М. Галушинський, К. Левицький, О.

і П.Огоновські, Ю.Романчик, В.Стефаник, В.Шурай та ін. Серед наддніпрянців – В.Антонович, Б.Грінченко, М.Грушевський, П.Житецький, О.Донецький, М.Лисенко, С.Русова, С.Сірополко, засновник музею Шевченко К.Тарновський, С.Чикаленко.

“Просвіти” можна назвати тим легальним містком, через який підтримувався безпосередній зв’язок прогресивної інтелігенції з широкими масами українського населення. Саме діяльність “Просвіт” пробуджала в них національну свідомість й розуміння своїх людських і національних прав.

Отже, в контексті особистісно-орієнтованої освіти і національної культури, оновленню змісту освіти в вищих педагогічних закладах може сприяти викладання спецкурсів з вивчення проблеми формування національної самосвідомості, основним змістом яких має бути вивчення творчої спадщини вітчизняних діячів культури і освіти щодо даної проблеми, виявлення та систематизація основних шляхів і засобів формування національної самосвідомості, вивчення мало відомих матеріалів, які значно розширюють уявлення про розвиток ідей національної освіти та національного виховання, а також про культурно – просвітницьку діяльність в Україні.

Література:

1. Грушевський М. *Наша школа* // *Наша школа*. - Л. - 1909. - кн. 1 – 11. - С. 1 – 4.
2. Чепіга Я. *Проблеми виховання і навчання*. - К., 1913. - 156 с.
3. Чоповський В. Ю. *Будителі національного духу: діяльність культурно освітніх товариств “Просвіта” та “Рідна школа” на західно – українських землях / друга половина XIX ст. – 20 – 30-ті роки XX ст.* - Львів, 1993. - 64 с.